

**ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАРНИ МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТНИНГ
ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИ ТАЛАБЛАРИ АСОСИДА БАҲОЛАШ**

Н.Алимханова

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети
мустақил изланувчиси*

Аннотация. Мазкур мақолада хўжалик юритувчи субъектларнинг товар-моддий захираларини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида баҳолаш ҳамда ҳисобини юритиш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган. Шунингдек, товар-моддий захираларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда молиявий ҳисоботларда уларни акс эттириш масалалари ёритиб берилган.

Калит сўзлар. товар-моддий захиралар, тайёр маҳсулот, товарлар, молиявий ҳисобот, FIFO, LIFO, AVECO.

Товар-моддий захиралар ҳисобини юритиш орқали хўжалик юритувчи субъектларга мазкур молиявий ҳисобот моддаси бўйича харажатларини янада самаралироқ кузатиш ва назорат қилиш имконини беради. Сотилган маҳсулот таннархини, товар-моддий захиралар айланиш коэффициенти ва бошқа асосий кўрсаткичларни кузатиб бориш орқали хўжалик юритувчи субъектларнинг турли харажатларини камайтириш ва рентабелликни ошириш имкониятларини аниқлашлари мумкин. Ушбу маълумотлар хўжалик юритувчи субъектларга ТМЗларни тўлдириш, нарх стратегияси ва маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнларини оптималлаштириш бўйича стратегик бошқарув қарорлари қабул қилишларига замин яратилади. Шу сабабли товар-моддий захиралар ҳисобини юритиш ҳамда такомиллаштириш юзасидан илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш долзарб масалага айланиб қолмоқда.

Товар-моддий захираларни ҳисобга олишнинг асоси харажатлар оқимини тахмин қилиш концепцияси бўлиб, товар-моддий захиралар бўйича харажатлар сотилган товарлар ва товар-моддий захираларнинг қолдиғига қандай тақсимланишини белгилайди. Хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти ушбу жараёнда FIFO, LIFO ёки товар-моддий захиралар объектларига харажатларни тўғри тақсимлаш ва кирим қилиш учун бошқа усуллардан фойдаланиш тўғрисида қарор қабул қилиш киради.

Шу билан бирга хўжалик юритувчи субъектлар товар-моддий захираларни ҳисобга олиш ҳамда самарали бошқариш учун раҳбарият томонидан ички назорат тартиб-таомилларини амалга ошириш муҳимдир. Хусусан, товар-моддий захираларнинг хавфсизлик даражасини белгилаш ва ҳақиқий молиявий ҳисоботлардаги товар-моддий захиралар қолдиқларини омбордаги товар-моддий захиралар миқдорлари билан солиштириш учун мунтазам инвентаризация ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Молиявий ҳисоботларда товар-моддий захираларнинг миқдори

кўпгина хўжалик юритувчи субъектларда катта салмоққа эга активлардан бири ҳисобланади. Товар-моддий захираларни тўғри ҳисобга олиш молиявий ҳисоботларда жорий активларнинг ҳаққоний қиймати ва сотилган маҳсулот таннарини ақс эттиришини таъминлайди. Чунки, товар-моддий захираларни ҳисобга олиш хўжалик юритувчи субъектнинг турли солиқларни давлат бюджетига тўлашларида ва қонунчиликка риоя қилишларига ҳам бевоита таъсир қилади, Ўзбекистон Республикасида фаолият юритаётган турли мулкчилик шаклидаги хўжалик юритувчи субъектларлар товар-моддий захираларни баҳолаш ва ишлаб чиқаришга ТМЗларни тақсимлаш усуллари бўйича солиқ қонунчилигига риоя қилишлари зарур.

Товар-моддий захираларни ҳисобга олиш, уларни бошқариш, молиявий ҳисоботларда ақс эттириш ҳамда товар-моддий захираларнинг самарадорлигини ошириш бўйича такомиллаштириш масалалари бугунги кунда долзарб вазифалардан бири ҳисобланиб келмоқда. Тадқиқотлар натижасида товар-моддий захиралар ҳисобини юритиш ҳамда молиявий ҳисоботларда ақс эттиришни такомиллаштириш юзасидан қуйидагиларни тақлиф қиламиз. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (IFRS) бўйича товар-моддий захираларнинг дастлабки баҳосини шакллантириш муайян тамойиллар ва қоидаларни иноватга олган ҳолда молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида товар-моддий захираларни баҳолаш қуйидаги 5-босқичда амалга оширилади (1-расм).

1-расм. Товар-моддий захираларни молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари талаблари асосида баҳолаш босқичлари¹

Биринчи босқичда одатдагидек, товар-моддий захираларни баҳолаш усулини танлаш муҳим аҳамиятга эга. Молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларига мувофиқ товар-моддий захираларни баҳолашда ФИФО (биринчи келган биринчи чиқади), ЛИФО (охирги келган биринчи чиқади) ва АВЕКО (ўртача оғирликдаги харажат) каби бир қатор усуллардан фойдаланилади. Ушбу усулларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятларга эга ва товар-моддий захираларни баҳолаш учун турли хил натижаларга олиб келиши мумкин.

Баҳолаш усулини танлагандан сўнг, товар-моддий захиралар қийматини аниқлаш керак. Бу товар-моддий захираларни сотиб олиш ёки ишлаб чиқариш харажатларини, шунингдек уларни сотиб олиш, ишлаб чиқариш ва етказиб бериш билан боғлиқ барча бевосита ва билвосита харажатларни ҳисобга олишни ўз ичига олиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ-404-сон, 13.04.2016 йил.
2. «Товар-моддий захиралар» номли 4-сон БҲМС. www.lex.uz
3. «Захиралар» номли 2-сон БҲХС. www.lex.uz

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

4. «Қарзлар бўйича харажатлар» номли 23-сон БҲХС
5. Sam Sedki, Abby Smith, Aissa Strickland. Differences and Similarities Between IFRS and GAAP on Inventory. Revenue Recognition and Consolidated Financial Statements. Journal of Accounting and Finance vol. 14(2) 2014.
6. Ташназаров С.Н. Товар-моддий захиралар таннархи ва уларни молиявий ҳисоботда акс эттириш масалалари. //»Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар» илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2017 йил
7. Klichev, B. (2014). Бошқарув ҳисобида баҳо шакллантиришни такомиллаштириш масалалари. Молия, 2014(5), 10–15.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10522860>
8. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2023). DIGITAL ECONOMY AND CHANGES IN BUSINESS ANALYSIS. International Journal of Research in Finance and Marketing (IJRFM), 13(12), 47-52. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRFM4Dec2023-Uzb.pdf>
9. Қличев, Б. (2022). Истеъмолчи манфаатлари асосида маҳсулотга баҳо шакллантириш масалалари таҳлили. Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar, 4 (20)-сон, 170-175.
10. Ibragimov Gayratjon Artikovich, Kurbanbaev Jurabek Eruvbayevich, Mukhiddinova Barno Gafurjanovna. (2019). The main differences between IFRS and NSA. International Finance and Accounting, 3(13), 1-12. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/285998049.pdf>
11. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2023). DIGITALIZATION OF THE ECONOMY AND OPERATIONAL SAFETY. International Journal of Research in Economics and Social Sciences(IJRESS), 13 (11), 95-101. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRESS10-Nov2023-Uzb.pdf>
12. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2024). EKSPORT-IMPORT OPERATSIYALAR HISOBI NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI . World Scientific Research Journal, 23(2), 215–222. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3034>
13. Самадова Наргиза Расуловна. (2024). КОРХОНА ИҚТИСОДИЙ САЛОҲИЯТИНИНГ КОМПЛЕКС ТАҲЛИЛИ COMPLEX ANALYSIS OF THE ECONOMIC COMPETENCE OF THE ENTERPRISE . World Scientific Research Journal, 23(2), 174–181. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3030>
14. Gayratjon Ibragimov. (2024). TIJORAT BANKLARIDA MBMB TIZIMINI JORIY ETISH MASALALARI . World Scientific Research Journal, 23(2), 223–230. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3035>
15. Пардаевич, Қ. Б. (2023). Хўжалик юритувчи субъектларда операцион фаолиятида ишлаб чиқариш ҳажмини ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили. *Scientific Journal of “International Finance & Accounting*, (2), 2181-1016.
16. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2024). MUQOBIL IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR . World Scientific Research Journal, 23(2), 231–238. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3036>
17. Қличев, Б. (2021, ноябрь 19). Ички аудит хизмати фаолиятида иқтисодий таҳлилни такомиллаштириш масалалари. Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ маъмуриятчилиги ва халқаро солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш. Халқаро конференция материаллари тўплами. Тошкент, Ўзбекистон.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10531234>

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

18. Самадова Наргизза Расуловна. (2024). ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР ИҚТИСОДИЙ САЛОҲИЯТИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШ. *World Scientific Research Journal*, 26(3), 95–104. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3252>
19. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2024). BIZNES JARAYONLARINI OPTIMALLASHTIRISH YO‘NALISHLARI . *World Scientific Research Journal*, 23(2), 239–246. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3037>
20. Қличев, Б. (2021). Хўжалик юритувчи субъектларда ишбилармонлик фаоллиги таҳлили. *Актуар молия ва бухгалтерия ҳисоби*, 1 (3)-сон, 1-9. Retrieved from <https://finance.tsue.uz/wp-content/uploads/2021/06/4.-Қличев-Б.pdf>
21. Қличев, Б. (2021). Инновацион фаолиятда асосий воситалар таҳлилини ташкил этиш масалалари. Инновацион иқтисодиёт: муаммолар, таҳлил ва ривожланиш истиқболлари. Қарши, Ўзбекистон. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10531216>
22. Қличев, Б. (2021, сентябрь 30). Меҳнат мотивациясида моддий рағбатлантириш таҳлили. Молия-банк тизимида илм-фан, таълимнинг инновацион инфратузилмасини шакллантириш ва ривожлантиришда тошкент молия институтининг ўрни. Конференция материаллари тўплами, Тошкент, Ўзбекистон. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10531256>
23. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ОПЕРАЦИОН ФАОЛИЯТ НАТИЖАЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАР ТАҲЛИЛИ. *World Scientific Research Journal*, 21(1), 182–188. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2876>
24. Yuldashevna, R. U. (2022). Monitoring of Credit Risks as Financial Resources In Commercial Banks. *International journal of trends in business administration*, 12(1).
25. Rozmatova Umida Yuldashevna. (2024). NOMODDIY AKTIVLAR AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH. *World Scientific Research Journal*, 26(3), 177–184. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3261>
26. Rozmatova Umida Yuldashevna. (2023). IQTISODIYOTNI RIVOJLANISH ISTIQBOLLARIDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI . *World Scientific Research Journal*, 16(1), 20–22. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2693>